

13 Mavzu: Demografik koeffitsientlar bo'yicha hisob kitobli amaliy ish

REJA:

1. Demografik koeffitsientlar to'g'risida tushuncha
2. Tug'ilish va uning koeffitsientlari.
3. O'lim va uning koeffitsientlari.
4. Nikoh va ajralish koeffitsientlari.

Tayanch iboralar: demografik koeffitsientlar, maxsus, umumiy, xususiy koeffitsientlar, tug'ilish, o'lim, nikoh, ajralish.

Demografik koeffitsientlar to'g'risida tushuncha. Demografik jarayonlar (tug'ilish, o'lim, nikoh va ajralash) ni mukamal o'rganishda, ularni turli aholi guruhlari, davlatlar, dunyo hududlari bo'ylab qiyoslashda, kelajak istiqbolini aniqlashda, demografik koeffitsientlardan foydalaniladi. Ushbu koeffitsientlar yordamida o'rganilayotgan demografik jarayonning kerakli jihatlari chuqur va qiyosiy darajada o'rganiladi. Ma'lum tarixiy davr yoki ikki hudud orasida demografik farqlarni statistik ma'lumotlar orqali bevosita aniqlab bo'lmaydi. Shuning uchun har bir demografik jarayonni koeffitsienti hisoblanadi. Buning 1zdp1rskiy slovarh. M. 1985394-395 uchun qayd etilgan demografik jarayonning 1000 kishiga nisbatan bo'lgan miqdor aniqlanadi. Demak 1000 kishi demografik jarayonlarni o'rganishda mezon hisoblanadi. Bu ko'rsatkich promille, deb yuritiladi va quyidagicha -‰ belgilanadi.

Demografik koeffitsientlar alohida demografik jarayonlarni ifodalaydi. Demografik koeffitsientlar umumiy, maxsus va xususiy jixatlarga egadir.

Tug'ilish va uning koeffitsienti. Tug'ilish-ma'lum avlodlarni tashkil etuvchi aholi guruhidagi bola ko'rish jarayonidir. Tug'ilish-biologik jarayon. Lekin u ijtimoiy-iqtisodiy muxit ta'sirida o'zgarib boradi.

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tarkibidagi o'zgarishlar tug'ilish darajasini belgilaydi.

Tug'ilishning biologik asosi insonning pushtiligi, nasl qoldirish, avlod qoddirish qobiliyatidir. Erkak bilan ayol, ya'ni nikoh juftlarining farzand ko'rishga bo'lgan biologik qobiliyati pushtlilik, deb ataladi va bu tushuncha demografiyada ko'proq ayollarga nisbatan qo'llanilib, har bir ayolning farzand ko'rish davridagi (o'rtacha 15-49 yosh) jami xomiladorligi bilan belgilanadi. Pushtlilik erkak va ayolning biologik xususiyatlariga, salomatligiga bog'liqdir. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, sog'lom ayollar farzand ko'rish davrida eng ko'pi 35 tagacha xomilador bo'lishi (egizaklar ham bitta xomiladorlik hisoblanadi) mumkin ekan. Lekin xar bir ayol o'rtacha 10-12 ta tirik farzand ko'riish, 10-15 marta xomilador bo'lishi (o'lik tug'ilishi, bola tashlash holatlari bilan birga) mumkin.

Tug'itilish-tirik tug'ilgan bolalarni ifodalovchi biologik jarayon bo'lib, u insonlarning reproduktiv mayl, ya'ni farzand ko'rishga bo'lgan munosabati bilan bog'liqdir. Reproduktiv mayl esa inson yashayotgan ijtimoiy-iqtisodiy muxit bilan bog'liq holda o'zgarib turadi. Natijada inson o'z pushtiligidan, ya'ni bola ko'rishga bo'lgan biologik imkoniyatidan to'la foydalanmaydi. O'zining bolani tarbiyalab voga yetkazish uchun zarur bo'lgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarini xisobga olgan holda, farzand ko'rishga harakat qiladi, ya'ni farzandlar tug'ilishini cheklaydi, nazorat etadi.

Tug'ilish darajasi-tug'ilish koeffitsientlari yordamida o'rganiladi. Tag'ilishning umumiy, maxsus va xususiy koeffitsientlari mavjuddir.

Tug'ilishning umumiy koeffitsienti. Har 1000 aholiga nisbatan tug'ilgan bolalar sonini ifodalaydi va quyidagi formula yordamida xisoblanadi.

$$n = \frac{N}{TP} \cdot 1000$$

T - o'rganilayotgan davr (yil).

P - o'rganilayotgan davrdagi aholining o'rtacha soni.

N - o'rganilayotgan davrda tug'ilgan bolalar soni.

Tug'ilishning umumiy koeffitsienti odatda promilleda hisoblanadi. Bu koeffitsientdan tug'ilish darajasini ifodalashda ko'proq foydalaniladi. Uning yordamida ma'lum avlodlardagi tug'ilishda ro'y berayotgan o'zgarishlar umumiy tarzda o'rganilishi mumkin. Lekin tug'ilishning umumiy koeffitsienti tug'ilish darajasini ifodalashda biroz dag'alliklarga yo'l qo'yadi. Chunki bu ko'rsatkichga aholining yosh va jinsiy tarkibi bevosita ta'sir etadi. Agar o'rganilayotgan hudud aholi tarkibida farzand ko'rish yoshiga yetmagan bolalar (0-14) va farzand ko'rish yoshidan o'tgan keksalar (60 va undan yuqori yoshdagi aholi guruhi) salmog'i yuqori bo'lsa, tug'ilish umumiy koeffitsientining biroz past darajada ifodalanishiga olib keladi.

Demograf olimlar B.O'.Urlanis, V.A.Borisovlar tomonidan tug'ilish darajasini tug'ilish umumiy koeffitsienti yordamida baxolash mezoni aniqlangan. Umumiy mezon bo'yicha o'rganilayotgan hudud yoki aholi guruhida tug'ilishning umumiy koeffitsienti 16 promilledan kam bo'lsa. Tug'ilish darajasi past: 16-24 promille bo'lsa o'rta, 25-29 promille bo'lsa yuqori va 40 promilledan baland bo'lsa tug'ilish darajasi juda yuqori xisoblanadi.

Tug'ilishning maxsus koeffitsientlari tug'ilish darajasidagi o'zgarishlarni aniq ifodalaydi, tug'ilishni atroflicha o'rganishda qo'llaniladi. Ushbu koeffitsient

alohida erkaklar va ayollar guruhiga nisbatan xisoblanishi mumkin. Demografik tadqiqotlarda asosan reproduktiv yoshdagi (15-49yosh) ayollarga nisbatan qo'llaniladi. Demograficheskiy eno'iklopedicheskiy slovarh. M, 1985 s gol

Tug'ilishning maxsus koeffitsientida har 1000 ta 15-49 yoshdagi ayollarga nisbatan tug'ilgan bolalar soni aniqlanadi va quyidagicha ifodalanadi: $F_{15-49} = \frac{N_{15-49}}{TW}$

F_{15-49} - tug'ilishning maxsus koeffitsienti.

N_{15-49} - o'rganilayotgan davrda 15-49 yoshni ayollarda tug'ilgan bolalar soni.

T - o'rganilayotgan davr (yil).

W - reproduktiv yoshdagi ayollar soni (15-49 yosh, tug'ilish darajasi past davlatlarda 15-44 yoshdagi ayollar olinadi).

Tug'ilishning maxsus koeffitsienti erkaklarga nisbatan xam xisoblanadi. U xolda har 1000 ta 15-49 (14-54 yoshlar uchun xam xisoblanadi) yoshdagi erkaklarga nisbatan tug'ilgan bolalar soni aniqlanadi.

Tug'ilishning xususiy koeffitsientlari-tug'ilishning o'rganishdagi eng aniq koeffitsientlar bo'lib, ma'lum yosh guruhlarda tug'ilish darajasini ifodalaydi. Bu koeffitsient odatda har 1000 ta 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35 - 39,40-44 va 45-49 yosh guruhidagi ayollarda tug'ilayotgan bolalar sonini aniqlashda qo'llaniladi va quyidagicha ifodalanadi:

$$F_{x/y} = \frac{N_{x/y}}{TW_{x/y}} \cdot 1000$$

$F_{x/y}$ - tug'ilishning maxsus yosh guruhi bo'yicha koeffitsienti.

$N_{x/y}$ - ma'lum yosh guruhidagi onalardan tug'ilgan bolalar soni.

T - o'rganilayotgan davr (yil)

W - o'rganilayotgan yosh guruhidagi ayollarning o'rtacha soni.

Tug'ilishning yig'indi (summarhgy) koeffitsienti tug'ilish darajasini eng aniq ifodalovchi ko'rsatkich bo'lib, unda dunyo hududlari, davlatlar va ma'lum aholi guruhlariidagi tuqilish darajasini ifodalashda qo'llaniladi. Hududlar bo'yicha tug'ilish darajasini taqqoslaganda xam asosan tug'ilishning yig'indi koeffitsienti ishlatiladi. Tug'itshshning yig'indi koeffitsienti ma'lum avlodga tegishli xar bir

ayolning hayoti davomida (o'lim va yosh tarkibidagi o'zgarishlardan qat'iy nazar, xar bir yosh guruhidagi tug'ilish darajasi saqlangan holda) tuqqan bolalarining o'rtacha soni. Tug'ilishning yig'indi koeffitsienti tug'ilishning yosh guruhlari koeffitsientlari yikindisiga teng.

$$F_{yig'indi} = \sum \frac{49}{15} y \cdot F_{x/x+y}$$

y -yosh guruhlari orasidagi davr (interval)

Tug'ilishning yig'indi koeffitsienti 4.0 dan yuqori bo'lsa-tug'ilish darajasi yuqori 2.15 dan kam bo'lsa tug'ilish darajasi past hisoblanadi.

O'lim va uning koeffitsientlari. O'lim avlodlarni xayotdan ko'z yumish jarayonini ifodalaydi va qator omillar (endogenekzogen) ta'sirida sodir bo'ladi. O'lim jarayoni ma'lum aholi guruhlari, avlodlarda, davlatlarda va jamiyat taraqqiyoti bosqichlarida ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga bog'liq holda, inson hayotining turli davrlarida sodir bo'ladi. O'lim jarayonini ifodalashda quyidagi koeffitsientlardan foydalaniladi. O'limning umumiy koeffitsienti:

$$m = \frac{M}{TP} \cdot 1000$$

m -o'lim umumiy koeffitsienti (promilleda ifodalanadi).

M - o'rganilayotgan davrdagi o'lganlar soni.

T - davr.

P - o'rganilayotgan davrdagi aholining o'rtacha soni.

O'limning umumiy koeffitsientiga xam aholining yosh va jinsiy tarkibi bevosita ta'sir ko'rsatadi. Aholi tarkibida qariyalar salmog'ining ko'pligi o'limning umumiy koeffitsientini ko'tarilishiga olib kelishi mumkin. O'lim jarayonida bo'layotgan o'zgarishlarni aniq o'rganishda uning maxsus koeffitsientlari-yosh guruhlari va jinslar bo'yicha alohida ifodalanadi.

O'limning yosh guruhlari bo'yicha koeffitsienti aloxida yoshlar (1,2,3,4,5,...) yoki yosh guruhlari (1-4, 5-9, 10-14...) bo'yicha hisoblanib har 1000 ta o'rganilayotgan yoshdagi aholiga nisbatan shu yoshdagi o'lganlarning o'rtacha ifodalanadi.

$$M_{x1x+z} = \frac{Mx2x+z}{TPx2x+z}$$

M_{x1x+z} – o'limning yosh guruhlari bo'yicha koeffitsienti ifodasi.

T – o'rganilayotgan davr, yil.

M_{x1x+z} – o'rganilayotgan yosh guruhidagi jami o'lganlar soni.

P_{x1x+z} – o'rganilayotgan yosh guruhidagi aholining o'rtacha soni.

O'limning yosh guruhlari bo'yicha koeffitsienti yordamida har bir yosh guruhida sodir bo'layotgan o'lim hollari va omillari o'rganiladi, va o'lim jadvali tuzishda foydalaniladi. Aholi guruhidagi o'lim jarayoini o'rganishda go'daklar o'limi, ya'ni bir yoshgacha (0-12 oy) bo'lgan bolalar o'limi ham juda ahamiyatlidir. Chunki, ko'p hollarda go'daklar o'limi bir muncha ko'proq bo'lib, aholi o'limining umumiy koeffitsientining yuqori bo'lishiga sabab buladi. Shuning uchun ham gudaklar o'limi alohida hisoblanadi.

Go'daklar o'limi har 1000 ta tirik tug'ilgan bolalarga nisbatan, shu yoshda o'lgan go'daklarning sonini bildiradi va promilleda ifodalanadi.

$$\frac{\text{Bir.yoshgacha.o'lg an.bolalar.soni}}{\text{o'rganilayotgan.davrdagi.bir.yoshgacha.bo'lg an.tirik.tug'ilg an.bolalar.soni}} \bullet 1000$$

Aholi o'lim darajasini o'rganishda onalar o'limini mukammal o'rganib borish zarurdir. Onalar o'lim tug'ilish darajasi yuqori, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi nisbatan sust, davlatlarda baland bo'lib, aholi o'lim ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir etadi.

Onalar o'limiga homiladorlikning oxirigi (28 xaftadan keyin) xamda farzand tug'ilgandan keyingi (6 xafta) davrda sodir bo'lgan ayollar o'uimi kiritiladi.

Onalar o'limi xar 1000 ta tuqqan ayollarga yoki har 1000 ta tirik tug'ilgan bolalarga nisbatan hisoblanadi.

Nikoh va ajralish koeffitsientlari. Nikoh erkak bilan ayolning tarixan tarkib topgan, jamiyat tomonidan muayyan tartibga solib turiladigan o'zaro, xamda bolalariga nisbatan munosabatlari shaklidir. Nikoh o'z evolyutsiyasiga, turlariga ega bo'lgan sosial jarayondir. Jamiyat taraqqiyotining ma'lum davrida paydo bo'lgan nikoh, jamiyat rivojlanishi bilan takomillashib, shaklan o'zgarib boradi. Nikoxning eng dastlabki turi ibtidoiy jamiyatning dastlabki bosqichiga mansub bo'lgan guruhliy nikoh edi. Guruxiy nikohda ikki qabila, ikki urug' ayol va erkaklari o'rtasida nikoh munosabatlari shakllangan bo'lib, bir urug' yoki qabilaga mansub erkak va ayollar o'rtasidagi nikoh munosabatlari taqiqlangan edi. Bunday nikohlar ekzogam nikohlar, deb ham ataladi. Keyinchalik jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, chorvachilik, dexqonchilik, xunarmandchilik va savdoni, sanoatni, urbanizatsiyani rivojlanib borishi, sinfiy jamiyatni tashkil topishi, ayol va erkakning jamiyatdagi, oiladagi o'rniga bog'liq holda nikoh

turlari ham mos ravishda o'zgarib bordi. Asta-sekin poligam (ko'p nikohlilik, odatda ko'pxotinlilik tushuniladi) nikoh turidan monogam (yakka nikoh, ya'ni bir erkak va bir ayol o'rtasidagi nikoh) nikoh turiga o'tiddi. Monogam nikoh sinfiy jamiyatga xos bo'lgan nikoh turidir.

Nikoxni qayd etish, ya'ni ro'yxatga olish fuqarolik tartibi qonun- qoidalarva diniy urf-odatlarga ko'ra amalga oshiriladi. Har bir davlatda nikohga kirish yosh yigit va qizlar uchun belgilangan va davlat, oila hamda nikoh qonunlari orqali rasmiylashtirilgan. Nikoxga kiruvchilar soni davlat maxsus tashkilotlari tomonidan muntazam ro'yxatga olib boriladi.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida dunyodagi barcha xalqlarda nikoh turlari uning qayd etilishi, maqsadi va vazifalari o'zaro juda yaqin bo'lsada, lekin nikoh yoshi, yosh guruhlari, jinslar bo'yicha nikohda turuvchilar salmog'i, ya'ni nikohlilik darajasi turlichadir. Nikoh jarayonini aholishunoslik fanlari tizimiga kiruvchi qator fanlar o'z maqsadlariga mos ravishda taxlil etadilar, o'rganadilar.

Demografiyada nikoh aholi takror barpo bo'lishiga bevosita ta'sir etuvchi demografik jarayon sifatida, o'z o'rganish uslubi, koeffitsientlari yordamida taxlil etiladi. Aholi guruhidagi nikohlilik darajasini nikoh koeffitsientlari yordamida aniq o'rganiladi. Nikoh koeffitsientlari aholini (erkaklar va ayollarning) nikohda bo'lishini ifodalovchi nisbiy ko'rsatkich bo'lib, u ma'lum davrda qayd etilgan nikohlar sonini nikoh yoshidagi aholiga (16 yoshdan yuqori) nisbati bilan o'lchanadi.

Nikohning umumiy yosh guruhlari va yig'indi koeffitsientlari mavjuddir. Nikohning umumiy koeffitsienti — ma'lum xududda ma'lum davrda nikohga kirganlar sonining shu hudud aholisining o'rtacha soniga nisbatan ifodalaydi.

$$R = \frac{B}{P_{16+}} \times 1000$$

B - bir yilda nikohga kirganlar soii

P₁₆₊ - 16 yosh va undan yuqori nikoh yoshdagi aholi.

Nikohning umumiy koeffitsienti orqali ma'lum davlat yoki aholi guruhi nikoh dinamikasidagi o'zgarishlar, nikohga ijtimoiy iqtisodiy omillar ta'sirini o'rganish mumkin. Lekin, nikohning umumiy koeffitsienti ham tug'ilish va o'limning umumiy koeffitsientlari kabi aholining yosh jinsiy tarkibiga bog'liqdir.

Aholining nikoh xolatini o'rganishda nikohning yosh guruhlari koeffitsienti aniq ko'rsatkich xisoblanadi. Bu koeffitsient yordamida ma'lum yosh guruhlardagi(16-19,20.24, 25-29...) erkaklar, ayollar, bo'ydoqlar, ajralganlar.bevalarga nisbatan nikohda turganlar soni aniqlanadi.

Nikohning yosh guruhlari koeffitsienti ma'lum yoshda nikohga kirganlar sonini shu yoshdagi aholi soeniga nisbatan ifodalaydi.

Nikohning yig'indi koeffitsienti nikohning yosh guruhlari (16-69 yoshdagi erkaklar yoki ayollar) koeffitsientining yirindisi bo'lib, o'rganilayotgan avlodning hayoti davomidagi nikohlar sonini ifodalaydi. Ushbu koeffitsientda o'lim hollari va avlod soniga ta'sir etuvchi omillar hisobga olinmaydi. Odatda nikohning yirindi koeffitsienti bir kishiga nisbatan xisoblanadi va ma'lum avlodning nikohda bo'lish holatini ifodalaydi, Shuningdek mazkur koeffitsient orqali o'rganilayotgan avlodda birinchi, ikkinchi nikohga kirish va nikohsizlik holatlari ham o'rganiladi.

Ajralish va uning koeffitsientlari. Ajralish er-xotinning hayotlik davrida nikohning bekor etilishidir. Ajralish murakkab soo'ial jarayon bo'lib, qator omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Ularga jamiyatda nikohning tutgan o'rni, nikoh turlari, har bir davlatda nikoh va ajralish haqidagi mavjud qonunlar, davlat tomonidan oila mustaxkamligi borasida olib borilayotgan siyosat, ayollarning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni, farzandsizlik, oila turmush tarzi, din, urf odatlar. alkogolizm va narkomaniya kabilarni kiritish mumkin. Ushbu omillar ta'sirida jamiyat taraqqiyotining gurlicha bosqichlarida, davlatlarda, xalqlarda va aholi guruhlarida ajralish darajasi turlicha bo'ladi. Ajralish jarayonini o'rganishda qator koeffitsientlardan foydalaniladi.

Ajralishning umumiy koeffitsienti ma'lum davrdagi ajralish sonini shu davrdagi aholini o'rtacha soniga nisbatini ifodalaydi, va promileda belgilanadi.

$$a = \frac{A}{P} \cdot 1000$$

A - ma'lum davrdagi ajralish soni.

P - o'rganilayotgan davrdagi aholining o'rtacha soni.

Shuningdek, ajratshshning yosh guruhlari koeffitsienti (ma'lum yosh guruhlari erkaklar va ayollarda sodir bo'lgan jami ajralishlar sonini shu yosh guruhidagi jami erkaklar va ayollarga nisbatan); ajralishning maxsus koeffitsienti (ma'lum yosh guruhida erkaklar yoki ayollarda sodir bo'tlgan jami ajralishlar sonini shu yosh guruhidagi oilali erkaklar va ayollarga nisbatan) va nikoh davomiyligi bo'yicha ajralishning maxsus koeffitsient (nikohda turishning ma'lum davrida ajralganlar sonining ana shu davr boshida qayd etilgan jami nikohlar soniga nisbati) lari ham mavjud bo'lib, ular orqali ajratshsh jarayonidagi o'zgarishlar mukammal o'rganiladi.

NAZORAT UCHUN SAVOLLAR:

1. Demografik koeffitsientlarga qanday koeffitsientlarni hisoblash kiradi?
2. Demografik jarayonlarga nimalr kiradi?
3. Tug'ilishning qanday koeffitsientlari mavjud?
4. Tug'ilishning umumiy koeffitsienti nima?
5. O'limning qanday koeffitsientlari mavjud?

6. Go'daklar o'limi tushunchasiga izoh bering?
7. Nikoh nima va uning qanday koeffitsientlari bor?
8. Ajralish va uning koeffitsientlarini ayting.
9. Tabiiy o'sish nima va unga qanday omillar ta'sir ko'rsatadi?
10. B.S. Urlanis va V.A. Borisovlar tomonidan aniqlangan tabiiy o'sishning baholash mezonini qanday?

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Abduraxmanov Q.X., va boshqalar. Demografiya. Darslik. - T.: «Fan va texnologiya», 2014.-368 b.
2. Bo'rieva M.R., Tojiev Z.N., Zokirov S.S. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. – T.: Tafakkur, 2011. – 159 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

3. Abdurahmonov Q.X., Abduramanov X.X. Demografiya. O'quv qollanma. - T.: Noshir nashriyoti. – 2011.
4. Ata-Mirzaev O.B. Narodonaselenie Uzbekistana. – T., 2009.
5. Axmedov E. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. – T., 2002.
6. Bo'rieva M.R., Tojiev Z.N. Aholi geografiyasi. Ma'ruzalar matni. – T., 2000.
7. Bo'rieva M.R., Egamova D.N. Dunyo aholisi: Rivojlanish jarayonlari (o'quv qo'llanma). – T.: Fan, 2008. – 156 b.
8. Bo'rieva M. R. O'zbekistonda oila demografiyasi. – T., Universitet, 1997.-157 b.
9. Narodonaselenie. Ensiklopedicheskiy slovar. – M., 1994.
10. Ubaydullaeva R.A., Ata-Mirzaev O.B., Umarova N.O. O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi (ilmiy-o'quv qo'llanma). – T., 2006.
11. Simagin Yu.A. Territorialnaya organizatsiya naseleniya. – M.: Izdatelsko-torgovaya korporatsiya "Dashkov i K", 2004. – 244 s.
12. Soliev A.S., Bo'rieva M.R va boshqalar. Qishloq joylar demografiyasi. – T., 2005. - 140 b.
13. Tojiev Z.N. O'zbekiston aholisi: o'sishi va joylanishi (Monografiya). – T.: «Fan va texnologiya», 2010. – 276 b.
14. Tojiev Z.N. Statistikaning umumiy nazariyasi. – T., 2000.-58 b.
15. Tojiev Z.N. Iqtisodiy va demografik statistika. – T., 2002.-160 b.
16. Soliev A., Nazarov M. O'zbekiston qishloqlari (Qishloq joylar geografiyasi). –T.: 2009.

Elektron manbalar:

1. <http://www.demoscope.ru>.
2. <http://stat.uz>.
3. <http://ziyo.net>